

ASPECTE ȘTIINTIFICO-FILOSOFICE ALE CONCEPTULUI DE EXISTENȚĂ PROFUNDĂ

Acad. Alexandru SURDU

Filosofia românească ajunsese între cele două războaie mondiale punctul central al culturii românești – situație mai puțin obișnuită, care apare doar în momentele cruciale ale științelor sau artelor. Acestea, desprinse de filosofie, ajung cu timpul în faze de criză, de impasuri metodologice în științe, sau de lipsă de perspectivă în arte. Sunt clipe în care își amintesc de alma mater, fără de care nici n-ar fi apărut. Se reîntorc, altfel spus, la filozofie. Și, după secole de dispreț, încep s-o cultive. Așa au apărut, la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, filosofii științelor (filosofia matematicii, a fizicii etc.), filosofia artelor și filosofia culturii, în genere.

În filosofia românească acest fenomen s-a petrecut doar parțial. Nu putem vorbi, în perioada interbelică, decât despre filosofia culturii (la Blaga), filosofia religiei (la Nae Ionescu) sau filosofia matematicii (la Octav Onicescu). Confluența cultural-științifică și filosofică nu s-a realizat pe această linie, ci a urmat calea tradițională a legăturii permanente cu filosofia, care a condus treptat la apariția unor personalități hibride, începând cu Mihai Eminescu (filosof-poet) și continuând cu Blaga; dar au existat și medici-filosofi (N. Paulescu, D. Danielopolu, Șt. Odobleja), matematicieni-filosofi (Gr. C. Moisil, Anton Dumitriu), ingineri-filosofi (Paul Postelnicu), critici-filosofi (Tudor Vianu), literați-filosofi (Camil Petrescu), muzicieni-filosofi (Al. Bogza, D. Cuclin) ș.a.m.d. aceștia nu se ocupau decât sporadic cu fundamentele doctrinelor sau artelor pe care le practicau, ci erau filosofi propriu-ziși, recunoscuți ca atare, creatori de opere filosofice.

Această direcție s-a menținut și după al doilea război mondial, fiind, în genere, continuată de către supraviețuitorii calamităților

comuniste, dar și de către personalități care n-au avut de suferit în regimul comunist, cum au fost și matematicienii menționați deja (Octav Onicescu și Gr. C. Moisil erau membri ai Academiei Române), dar și un Ștefan Milcu sau Constantin Maximilian (genetician).

În principal, este vorba de interesul tradițional românesc pentru filozofie, apărut la începutul secolului al XVIII-lea, datorat orientării filosofice austro-germane, în atmosfera căreia s-au construit primi filosofi români moderni, începând cu Titu Maiorescu. Filosofii erau inițiați în discipline științifice, pe care le și practicau: medicină, psihologie, matematici, drept etc., ceea ce făcea ca lucrările lor să devină interesante pentru cercuri largi de cititori din domeniile științifice sau artistice. De aici și interesul, adesea profesionalizat, al acestora pentru filozofie, pentru o viziune mai extinsă, integratoare față de cea determinată științific sau artistic.

Aceasta este și situația savantului-filosof Mihai Drăgănescu. Specialist în electronică și informatică, inginer și profesor, cu numeroase funcții de conducere (didactice și instituționale), este evident că nu și-a căutat un refugiu în filozofie și nici n-a profesat în acest domeniu, cum s-a întâmplat și cu ceilalți savanți-filosofi români. Dacă ar fi fost vorba numai de preocupările de *filozofie a științei*, pe care le au majoritatea științivilor, și care nu depășesc sfera de interes a unei discipline decât spre domeniile conexe, situația ar fi fost ușor explicabilă. Dar Mihai Drăgănescu face investigații filosofice extinse, de tip sistematic, în care se urmărește interpretarea întregii lumi, cu toată istoria ei.

Ce-i drept, într-un fel sau altul, și ceilalți savanți și artiști-filosofi au extins la nivelul întregii realități principiile care guvernează domeniile de predilecție. Alexandru Bogza, de exemplu, considera că principiile armoniei muzicale ar sta la baza oricărui fenomen, ele manifestându-se micro- și microscopic. Ceva dreptate avea, astăzi vorbindu-se de „vibroni” printre „cărămizile” lumii substanțiale. Ștefan Odobleja, pe de altă parte, considera că tot ceea ce vibrează, adică se manifestă într-un fel sau altul, ceea ce înseamnă că există, intră în rezonanță cu altceva, până la „consonanță” – un termen familiar de asemenea în domeniul muzical.

Dovada că Mihai Drăgănescu a pornit pe această linie de extensiune filosofică a domeniului științific, urmând tradiția științifico-filosofică românească, îl constituie numeroasele sale referințe la

autori români dinaintea și din vremea sa. Aceasta în cel puțin două privințe: a manierei generale de procedură și a problematicii legate de profunzimea lumii materiale. Amintim toate acestea pentru faptul că, publicată în 1989, lucrarea *Inelul lumii materiale* (Ed. Științifică și Enciclopedică), care cuprinde volumele *Profunzimea lumii materiale* (1979) și *Ortofizica* (1985), care la rândul lor sintetizează studii anterioare, a părut unora, mai ales datorită masivității sale, ca o curiozitate, lipsită de legătură cu lucrările obișnuite pe atunci, fie de știință, fie de filozofie. Ea lăsa impresia unei improvizații, deși avea numeroase antecedente, românești și străine, iar autorul publicase rezultate parțiale ale cercetărilor sale mai înainte cu aproape două decenii.

Menționăm, în acest sens, concepția lui Ioan Petrovici despre *substanța transcendentă*, din care ar proveni ceea ce se numește de regulă „corp”, dar și ceea ce se numește „spirit”. Teză care nu infirmă teoriile evoluționiste în genere, ci doar proveniența spiritului dintr-o materie corporală. Substanța transcendentă, numită și „fundamentală”, ar avea o infinitate de attribute, dintre care noi nu cunoaștem decât două, corpul sau materia și spiritul sau psihicul. Paralelismul psihofizic presupune nu numai o determinare reciprocă de tip ontic (corpul este suportul pasiv al spiritului, spiritul este principiul activ al corpului), ci și una gnoseologică. În măsura în care se cunoaște pe sine și cunoaște existența înconjurătoare, spiritul se diferențiază tot mai mult de acesta și se descoperă pe sine ca fiind diferit de ceea ce nu este spirit.

Ceva asemănător se petrece, în viziunea lui Constantin Rădulescu-Motru, și cu *realitatea originară*, care ar precede orice diferențiere între fizic și psihic, ambele fiind cuprinse la început în aceasta. Conștiința nu apare, ci există dintotdeauna, dar se face vădită în cadrul unui îndelung proces evolutiv.

Mai aproape de zilele noastre, Florian Nicolau, la care se referă în mod special Mihai Drăgănescu, vorbea despre o „realitate fizică non-individuală”, pe care o considera ca substrat al lumii cuantice, un substrat mai profund decât al particulelor elementare. Dar, începând cu Nicolae Paulescu se vorbește și despre un substrat al materiei vii, numit uneori „bioplasmă”, și chiar despre un substrat material al gândirii, pe care Eugen Macovschi îl numește „materie noesică” sau „noesiplasmă”.

Toate aceste tipuri de materie (la Ștefan Lupașcu sunt trei: fizică, biologică și psihică) coexistă ca structuri ale materiei de bază, evoluând

în universuri distincte în care predomină una sau alta, în care ele se influențează reciproc, se diferențiază se identifică cu substanța originară, pe care Mihai Drăgănescu o numește „materie profundă”.

Faptul că materia profundă nu este un gând izolat sau chiar o invenție ciudată a lui Mihai Drăgănescu poate fi ilustrat și cu idei asemănătoare ale unor savanți occidentali, care, firește, n-au suferit influența gânditorilor români enumerați. David Bohm, de exemplu, vorbea despre posibilitatea unei *mecanici subcuantice*, pe baza căreia să poată explica principiile mecanicii cuantice ca manifestări ale unei realități profunde, în care ar domni o ordine subiacentă realității noastre, în afara cadrului spațio-temporal. Ordinea aceasta este determinantă și pentru materie și pentru spirit și se manifestă prin „ordinea explicită” din lumea noastră.

Există și alte doctrine, teorii etc. care conduc la ideea de materie profundă. Ceea ce ne interesează însă este modalitatea originală în care a reușit Mihai Drăgănescu să prezinte, în spirit filosofic, dialectico-speculativ, teoria materiei profunde.

Ceea ce adaugă autorul la considerațiile de genul celor menționate este *informația*, concept care a început să aibă o semnificație majoră în știință și tehnică abia la mijlocul secolului trecut. Aceasta este legată de structuri fizice și este determinată prin parametri cantitativi. *Informația fenomenologică* se referă la *sensuri* care nu pot fi descrise prin metode formale, cantitativ-matematice, căci nu au structuri spațio-temporale. Informația fenomenologică este fundamentală și prioritară față de orice structură fizică (chimică, biologică, mentală) existențială.

Punctul de plecare al investigației îl constituie, în termeni filosofici, transcenderea existenței. Nu este vorba, însă, de o transcendere absolută, adică de pătrunderea în domeniul transcendenței, ci doar de o trecere dincolo de limitele existenței, spre ceea ce autorul numește *ortoexistență*, prin care înțelege „existența profundă”. Direcția aceasta, de la existență, care devine pe planul științelor fizică, chimică, biologică, spre zone mai profunde, constituie obiectivul firesc al științelor. În cadrul fizicii, să zicem, tendința de a înainta spre componente tot mai simple ale particulelor elementare. Aspectele filosofice, mai precis științifico-filosofice, ale acestei direcții se referă la interpretarea noilor descoperiri, la metodele care au fost utilizate și la semnificația lor pentru imaginea generală pe care o avem despre lume.

Un alt aspect științifico-filosofic ține de „nerăbdarea”, ca să zicem așa, savanților sau filosofilor, care încearcă să anticipeze viitoarele

descoperiri și chiar limitele până la care se poate ajunge. În acest sens, Mihai Drăgănescu are exemplul clasic al investigațiilor lui Werner Heisenberg, pe care îl urmează până la un punct. El nu este însă de acord cu saltul subcuantic de la structuri materiale (fizice) spre structuri ideale (abstract-matematice), ci consideră că, în cadrul existenței profunde, chiar dacă n-ar mai avea de-a face cu structuri spațio-temporale, ne-am găsi totuși în domeniul materialității. Din această cauză, existența profundă, identificată dau nu cu energia sau cu o formă a energiei, este considerată *materială*. Ipotetic, ea ar putea fi sursa materială a energiei numită *lumatie*.

Dar autorul nu se rezumă la această, am putea să-i spunem, „regresie fizică” spre profunzimea lumii materiale, cu toate că ea se realizează prin progresele fizicii. Dar este vorba de „regresie”, deoarece procesul acesta presupune implicit că existența profundă a fost cândva prioritară față de cea fizică. Considerațiile „regresive” din domeniul fizicii sunt, dimpotrivă, târzii față de evoluția acestei științe de la Aristotel spre zilele noastre.

Ceva asemănător încearcă Mihai Drăgănescu și în domeniul informaticii, instituită mult mai recent și care n-a apucat încă să-și facă bilanțuri „regresive”. De-abia pornită pe drumul „inteligenței artificiale”, al ciberneticii și roboticii, ea are fața întoarsă spre viitor, „nerăbdarea” manifestându-se aici în forme științifico-fantastice de amploare fără precedent. Cu toate acestea, introducând noțiunea de „informație fenomenologică”, autorul se consideră îndreptățit să procedeze și în acest caz pe cale „regresivă”.

Informația calculatoarelor electronice și informația algoritmică, reprezentată prin variații cantitative ale stărilor unei structuri fizice, este, în mod firesc, o noțiune derivată, dependentă de aceste stări și existentă numai în măsura preexistenței structurii fizice. Discuțiile în legătură cu „inteligenta artificială” au semnalizat un element nou, faptul că informația calculatoarelor electronice ar avea și o componentă *calitativă*, și anume *înțelesul*. Aceasta, în analogie cu informația creierului uman, a inteligenței umane. Există și reversul mecanicist, al interpretării inteligenței umane ca structură fizică, identificarea creierului uman cu calculatorul electronic. Se optează adesea pentru calea de mijloc. Progresele biologiei însă au dovedit că informația umană, ca și cea organică în genere, chiar concepută structural-fizic, la nivel celular, are particularități calitative, particularități pe care tehnica

modernă le transferă structurilor fizice, din care se presupune că au provenit structurile celulare.

Față de aceste situații, Mihai Drăgănescu propune ipotetic existența unei informații fenomenologice originare, determinată de particularități ale existenței profunde, care s-ar putea să aibă o componentă informațională, numită *informaterie*. Ceea ce ar însemna că existența profundă cuprinde două substanțe materiale primordiale: materia profundă și materia informațională (lumina și informateria).

Aceasta este o viziune materialistă nuanțată a dualităților de tip materie-suflet sau a triadelor fizic-biologic-psihic, în care este presupusă o existență profundă din care ar proveni existența noastră fizică. Spunem „nuanțată”, spre deosebire de varianta materialist monistă, bazată în fond pe ipoteza provenienței întregului univers dintr-o materie originară. De altfel, materialismul monist nu presupune ipoteza existenței profunde, ci combinat cu evoluționismul „progresiv” și „regresiv” științific, admite diviziunea la infinit a existenței fizice, spațio-temporale sau, în orice caz, lipsa de sens a unei alte existențe. Spuneam de asemenea „nuanțată”, căci, pe direcția (deschiderea) materiei informaționale sunt recuperate și caracteristicile spirituale ale existenței.

Acesta este cadrul general al discuției, cu aspectele sale tradiționale și originale ale autorului. Ne aflăm pe teren științifico-filosofic. Nu este vorba de acceptarea sau nu a unor considerații de maximă generalitate. Autorul însuși nu afirmă niciodată că *ipotezele* sale, ca și ale numeroșilor savanți și filosofi la care se referă, ar fi altceva decât presupuneri, încercări de a oferi o explicație unitară situației contemporane. În acest sens, autorul caută cât mai multe argumente favorabile demersului său, fără să excludă contraargumentele la fel de îndreptățite. Este vorba aici de *opțiune*. Nimeni nu este obligat să adopte o asemenea investigație și nici terminologia utilizată de autor, terminologie care adesea îi aduce prejudicii. Problema este dacă o cercetare de bază a zilelor noastre și a viitorului, pe informatică, este sau nu convingătoare pentru imaginea modernă a lumii, decât cele tradiționale, fizice sau spirituale, pe care, de altfel, nu le ignoră.

În orice caz, după știința noastră, ne găsim în fața unei prime încercări de amploare în vederea găsirii unei soluții informaționale a Universului nostru, a lumii noastre, pe care suntem deja nevoiți s-o numim *informațională*. Ceea ce merită, indiferent de opțiunile noastre, un interes deosebit.